

Э. И. ГИГ. биир дойду-
лааххыт профессор
Георгий Прокопьевич
Башарин—эбэх кырыл-
лаах ученай ата. Угүс
өрүттээх научнай үлэтигэр
биир быллар миестэни
сүөһү нитинтин болпуруо-
то ылар. Манан сибээстээн
эттэххэ. Саха сиригэр сүө-
һү нитинтин туһунан элбэх
ученайдар быһыта-орута
суруйан ааһаллар эрэри.
Аныаха диэри ким дабааны
эти болпуруос историктын
аанаан-миээн үөрэтэ илик.
Ол да иһин үрдүттэн са-
халар төрүт дьарыктары-
нан сүөһү нитинта буолар
двэнтэн атыны эппэттэр.
Арай 1962 сыллаахха Г.
П. Башарин «Саха сирит-
тэр сүөһү нитинтин исто-
рията» диэн ааспыт үйэ
ортотуттан Октябрьскай
революция буолуор диэри
кэни хабар чинчийинтэ
туспа кинигэни тахсыбы-
та.

Г. П. Вашарин бу үлгүгө, чуулган, ынах сүө-
бу, сылгы, таба нитинтин
историятын үөрөттөтө, ону
түгү сыйындырып, бараа-
ны, көтөрү, ыты нитинни
уона ыгырыаны тутан
күтүтүп муунуан көрүү
манайгы оыктарын
ырыттыта. Киниге инжи-
нарарыгар дык сүөхүтүн
уулаты, киниттэн ылыс-
лар бородууксуяны олох-
тоохтор астыыр кымалара
сүрүлүбүтө.

Бачээккэ тахсыбыт уона элбэх архивтартан сана булудлан көтөүллүбүт матырыбааллары ыратып түмүгэр Г. П. Башари калпын түмүккэ кэлбитэ. XIX үйө ортотуттан 1917 сыллаахха диэри Саха сиригэр сүөһү нитиһэ хал-баныы, өрө-тагнары били-тэрин турбута. Сорох сылга сүөһү ахсаана эбил-лэн ылар, онгон эмнэ-апчаан хаалара. Ол эрээ-ри тагнары барыы улам биллэр буолан испитэ. Өскөтүн революция ийи-нэди 67-70 сыллаах нэр-диге нэми ылар буоллахха сүөһү нитиһэ тохтоло-лоох тагнары түспүтэ. Ученай бу үлэтигэр сүрү-бөлбөтотүгү сирин ходуна-мэччирэн быһыытынан туһаныта, аһылык база-тын бөлөмнөөһүннэ уу-рар. От үлэтэ, ийи ньы-лалара кизиник көрдөрү-

дэлдэр. Сүөһү нититин
тайнары барытын сүрүн
бичигинэлэринэн профес-
сор сүөһүнү удыурдаан
уунатын хаалбытын, тая-
хаһааыстыбатын сайдым-
тын өрө көтөдөргө ыраак-
таабылаах Россия сүөһү
үксүн, сир үүнүүлэрин
уонна чугаһын баайдар
бас билиилэригэр биэр-
битин ааар.

Октябрьскай революция
буолуор диэри Саха сирин
гэр суоһу иһитинэ таһна
ры баран испитин туһу
нан Г. П. Башарин тү
мүктэһиннэрин утарыа
чылар эмне көстүбүттэр

буур түнэгтнэг үчүтэй тү-
мүүг биарбита. Ходуна
сирдэммит саха үлэйт
дьоно 1-2 сым иинтөр ынах
суейүүн уонна сымгына
үсөнэгтнэг бабархай си-
тининдэммиттөрө. Ол кур-
дук, 1831 сыллаахха,
1923 сымга кытта тэнгээ-
тэххэ, ынах суейү ахса-
на республика үрдүгүн
171 тын, төбөнөн биби-
либита, оттон сымга үөрэ-
96 тыһыынчачан улаан-
пыт.

Маясгабай нолхотзааны
ининэ, 1931 сылаахха.
558 тый, ынах сүөһү баар
эбит буолтамына 1901

тын сүүрэг хайрхсхатын
бичаартаа көмөдөөр,
Кинигэ историографияр
дөөнү кылаатинан буо-
ларын ааһан, республика
салаататыгар сүүнү инти-
төн суолун аһан бээрби-
та. Кинигэ бачыкка тах-
сыгыта 30 сүл буолла да,
үһэлтөн дьаһайны кэми
нээди салайааччылар бу-
улаады болдомтолорун уур-
батахтары, туһааннаах дьа-
һаллары ыһбатахтары.
Төттөрүтүн, республика
салаатата бурдугу үүн-
нэринин бырахпыта, туора-
хтаах културалары
ыһаанын тохтоһуута, сө-

лаан эдбэх барамь нилэ-
рининдэр Ойтон хяаһан
тинһиэжэжээдэр, бурдуу
тах Өдүхүмэ Кыдлаах
Арыһын «Дзиситровскай»
совхоһа Амха Болугурут-
тан сизмэлэ аһаан нөү-
түллүбэтэх, сыныһыл-
бытынан бөхтөрү нуу-
ламмыт бурдугу киһитин
бэһи солк атыласта.

Ууг-Майа оройуонун
Эдээнигэр өбөҕкэ ийини
Николай Дмитриевич Ко
ников Поморовскийдаады
ОИХ-тан сизмэ млан
уһаабатыгар суотайтан
өрө өрдүк сиргэ салыһи
иһиһи иһин 1 центер ү

республика үрдүнөн барыта 519 бааһынай хаһаайыктыбыз баар буолбута. Кэпчэ сүөһү ахсаана өбиллэнэ. Ылыырын тым сирин олохтоохтору 7970 ынах сүөһүнү, 3823 сылгыны, 6150 сибииниэнэ уонна 79300 кууруссаны атыыласпытара. Урут сүөһүтэ суох 7160 ыал ынахтана, 15136 ыал сибииниэлэннэ. Илэрээ сылы кытта тэҥнээтэххэ, былырын кэпчэ сүөһү 21 тыһ., сылгы 3600, сибииниэ 10400 төбөвөн өбилбитэ. Оттон Чурапчы оройуонугар 6156 хаһаайыктыбаттан ынах сүөһүнү 66, сибииниэнэ 40, сылгыны 25,6 эрэ бырыһыаннара нитэр. Бу тыа хаһаайыктыбатынан дьарыктанар оройуонга олус сэмэй көрдөрүү дин саныбылы. Ити оройуонга сүөһү нититин сайылларар кыахтар баалара ситэ туһаныллыбаттарын көрдөрөр. Уһун ыһыһаах, кылгас ыһыһаах Саха сиригэр сүөһү нититэ сир оҥоһуутун, бурдук ыһыһытын кытары дүүрөлөбөр эрэ буоллабына ситиһиллэнэхтээгин профессор Г. П. Башаркин научнай тэрүккэ олобуран дакаастата. Ону көнники 2-3 сылга бурдук ыһыһа бачачча тэҥийитин кытта дакаастытынан сүөһүнү нити улаатан илэрэ тохору көрдөрөр.

Онон уннууга, хаалбыт
ниһи сиир бурдугуй айһы-
ны чолугтар түһөрөн, са-
галым сайһыһарар кэм
кэллэ. Онуоха бары усу-
дуобуйа толору днэххэ
наада. Сир баар, үлэһит
илин элбэх, билигин
дьонго сирн хааччара
суох биһирэххэ. Остуолга
уурар аспытын дэлэтих-
питин, олохтутун тукка-
рыахпыттын бадарар дьон-
лахпыттына, үлэһит дьон-
го быраабылдьыт өтөх-
төрү тиһиннэрэр, хаалбыт
оһорболору сөрүүтөр, бур-
дугу үүннэрэллэрингэр
анаан сана сирн солонор
кыахта биһирэххэ дьон
хүмүү таһан кэлэр.

С. АТЛАСОВ,
историческая наука
кандидат, ТЛИИ стар-
ший научный сотрудник.

Эмнэ итн оройуон Күр
пэһиллэгэр соруола үгүү
таллара кыттыһан бурду
һан куурусса, сибиини
ниттээри сир нөрдөһөллөр
оттон пейсционер Иннокен
тий Васильевич Захаров
гештар аңардаах отой
кырсын тизээн бэлэмнээ
олорор. Инантар дым
кэртэн бааһыһай хаһаа
һыстыбалара бурдугу
һааары уонна оһуруот
астарын үүнүрээри сага
сири солонор. Көстөрүн
курдук, бурдугу аһын
хамсааһына тэһиэн иһэр
Онуоха совхозтар эр
буолбакка, биридиилээ
уонна бааһыһай хаһаа
һыстыбалар кытта ыл
сыбыттарын тоһоһолоон
бэлэстиир олус тоһоһоох
Ол барыта сүһүү итин
тин кытта мөһа сибкоста
һара катэхсэбиллээх.

Авснут сыл түмүгүнөн:

Сүөһү иттиитэ бурдук
ыһыытын кытта сибээһэ

Ол нурдук, К. Н. Торо-
хов, А. М. Петров дигн
сүөһү нититини боппурус-
тарын хаһан да үөрөппэ-
тах дьон 1964 сыллаахха
утарсан тураллар. Кини-
эр олох олоҕо суох мөк-
күһэллэрэ, оччолорго Г.
П. Башаринны салгыы ба-
һаадырда эрэ сатааһынтан
ырааппытатхара дигэтэххэ
өмүһүнэааппыт буолуо.
Итилэри манньыктарын
көрүүтхэ сол Г. П. Ба-
шарин кинигэтигэр ту-
руорбут проблемаларын
салгыы чинчийин түмүгүр.
Саха сиригэр сүөһү нити-
ти 1917 сыллаахха эр-
дизини буолбана. өссө
Советскай былаас маң-
найгы сылларыгар сал-
гыы таңнары түспүт. Сүө-
һү ахсаан өртүһүн ордук
гражданскай сэрин сыл-
ларыгар атчаабыт, ол
1923 сылы кытта хабар-
абыт.

Советский байлагс сирин үлэнт дээн илэнтгэр биэрэгэртэн сүбү итгитэ республика үрдүнэн көнөр суолга үктэнэр. Ынах сүбү уонна сылга ахсаана 1924 сылтан сабалаан эбиллэр уонна 1928 сыллаахха 1917 сыллаахы таһымы ситиспит эбит. Ордук 1929 сыллаахы дүүһа быһылынан

сылга 409 тың, хоробор муостаары кыстатан та-
наарбыппыт, көрөргүт
курдук, 150 тың, төбөнөн
адыях ынах сүөһүлээх-
пит. Көһүннэ 60 сылга
сүөһүтэй сыаллаах ахсаана
11 эрэ тың, төбөнөн эби-
лиинэ, ол аата сылгы
үөрүт баар-суора 5,6
бырыһыан улаатыннарды-
быт. 1917 сыллаахыта-
тар биллгин 82 тың, тө-
бөнөн адыях ынах сүө-
һүлээхпит. Оттон ынабы
уонна сылгыны холбуу
ыллахха, 1917 сыллаахы-
тааар 18 тың, төбөнөн
адыях. Георгий Проко-
пьевич революция кининэ
сүөһү иттинтэ таһнары
баран испитэ дьэһинэ күн
бүтүнүгэр дьэри салданан
бара турар дьахха наада.

Профессор аграрнах
уулазригэр ордун нэнник
икки томинах «Саха сир
гэр сир оноһуутун исто
рията» дин киһигэтигэр
сүөһү интита сир оноһу
утун бурдугу айлыны ны
та быастыпат сибээстэ
нин, бурдугу испана эр
сүөһүгү албаһэтин туһу
нан суруйар. Киһи «Саха
сиригэр сүөһү интитин
историята» дин моногра
фията нти салаада ис ту
ругу ырытан уосай со
нуоннары буларга уонна
сүөһү интитин сайдыы

Бүрүүттан бэлэн бурдугу
тэйзэн агаан сийрн ор
дорбута. Онон бурдуктан
сүөһүгэ тиксэр эбин аһы
лык эмнэ мэлибинэ. Үн
дигини кырдаагастар
адам да савастаахтар бур
дук ыһыллар эрдэнин
сүөһүгэ соломо, мининэ
торучча эбин аһылык бы
һыатынан барилхэрин
бөрүт быталлар. Хомуу
үлэтэ бүтүгэниэ буолагы
сүөһүгэ маччиранга аһа
быраллара, оччугуна то
толдору-хаваллара, уойал
лар.

Г. П. Башарин ижэ томнаах үлэтигэр «Хлеб — всему голова» диэн нууч чалар татаан туттар өс төрүн хохосиун аҕалар Кырдыга даҕаны, оннук Бурдук баар буоллаҕына атын да де-үөл тардыһааччылар Бурдуктаах киниэҥнэх сүөһүнү, сылгыны эрэ буолбанка, сибинниэни туттарэ, нууруссаны куһу-хааһы туттара чөл өлүөх биллэр.

Калин юнги сылта, ордун билырылгычтан, республика үрдүнөн кини синр бурдугун ыһыч хампааныһата күүһүрдэ. Бу боппуруска эрда ыл сыбыт намнар бөйэлэрин каадыһыларьттан ордон. снэмэ бурдугу иһн лэтин 25-тин солк атыһа

нүүнү ылан үөрөн-котон ололор. Кини быйылгыттан ымытыл ээнин кэгэ тэр былааннаах. Николай Дмитриевич билингти сирэн 2 да суотайымак ыллаах, гектартан 50 центнер бурдуу ылар ынаахха эбит. Өр кэмэтиэсэ түспэтэх буора уо суран-хүүһүрөн кини плүгтэ тийиэрин итэһэн сытарын көрө кэбиһинг.

КАПИТАЛЬНАЯ ТУТУУ: ҮЛЭ КИИННЭНЭР

(Бүтүүтэ. Иинин
1 стр. көр).

бизэрэр буолуо. БИ а
госбаан кытта сөһн
хання тутуу барар сир
убу хото көрүө. А
урут тутуу сүрүн
совхозтар кииннэрэ
тыллара. Билинне
бирдин маһиллэх ту
узуоттаныа, бырады
быт учаастактары са
нарыага болдомто кү
рүө.

Управлениг ба
йлагчид бүхэл, про
дукцны - техниче
снй, комплентаци
делэ тэриглэллэр. Тут
ну сэргэ сирн төрдүт
тулсаран оноруу, ол н
тэр бааһылчлары онор
ынз управлениг
улишнэ. Оюу үлэ кил
Оюу үү хаһаайстыб
нй объектарын тутуун
«Хүтэйдмелнор ац н-я
ПММ-та дэриктанар. М
нэ минн хаһаабын. О
утруу минн бидын.

рынтаварбыт курдун ой
дууллар.

ЫЯЫТЫЫ: Кинигэм
мнт үбү бас билэрин
сэргэ санаасчыл. бэдэ
рэтчт оруолун эмнэ ул
равление ылла диклэр
Ой хайдарый?

ЭППИЭТ: Кининэммүт үгтөн ханыг тутууну бичигтэ, ол тоо сөптөөхтүг туһанылларын бийиги бичигээрэ, үбүлээниин керербүт бичигтэн, ол тоо көдүүстээхтин туһанылларын хонтуруул үүсүт.

[illegible]

барар. Отгон гутуутун м
тыгга, онуоха биригээд
лэри үлэлэтинг дуосабар
даһар нини өрүт тэг э
пистинэин сүгэбэт. Оно
министэлэргэ билигин баа
биригээдэлэри аспаттар
техникадарын үлэлэһил
бэт фонига туталзари
бастатан туран, кинилэ
инистерстэри. Ону кыйа
сүрүннэбэт, үлэни м
тары хааччыбат түб
талэригэр, этиаллэбн
курдун, бэрнэллэбн
атын тутулла тулар объек
то халбарыһан биригээ.

ЫЙЫТЫ: Үлэгити
туохтан садалаатыгыт, хай
лах дьаһанаан элэбит?

ЭПИЛОГ: Сүрүнизон ааспыт сизга тутуулар сағаламмыт 18 объект үбүлэтибит. Ол нингэр Диринг агрошколада, Мындаҕаайы, Хатылы дегсатара, Сытанг, Чыашар, кварталнай котельнайда, ра бааллар. Олору таһы

нан оройуон кинигэ
стадион, мнөдром туту
лара уонна Таатта ууту
Чурапчы күөлүгэр быра
тарыыга хаалбыт үхэ
ситэрин курдустар кин
дилар. Нөстөрү курду
үбүлээнин социальн
объектарга ара көрүлү
нэ. Ону дааны тутуулар
сабаламыттарга. Отто
сага объекка биэрэ да с
таабаттар. Маньаха икк
кварталга 23 мөл. сол
республика үүнэ миннест
стытыттан палээ.

Оттон производствени
тутууларга көрсөтүүнү
суох. Бу, сүрүнүзүн, ты
хайаайыстыбатын мин
герствонын үбүлэбинини
барыахтаабы ээсори, кү
бүтүн туох да көрүл
илик. Арай бырабылам
быт участантары чөл
рүгөр түһэринге програм
ма ышыллыбытынан ү
барилла сатыыр. Ылза
на 16 объект тутуу
инирде, ол иһигэр 5 сан

объекта, Института, а
тыр промышленност
салааларыгар үбү бнэрэ
лэр. Онуоха бийиги ор
йуон 7 объекты көрдөрдү
бүт, ол ийигэр үс сантан
Бу, сүрүннээ, арыы сыйла
тара, Олорго нэһидиэ
ахсын наадыйаллар.

Итиннэн хара мангана
гыттан үбүлээһинигэ ха-
рахаттары көрүстүбүт. И-
никитин оҕо уустугуру-
дизин буолар. Бу дьыма
муус устар 14 күнүгэ
буолубут радионан сүбө
мунньахха республика
тутууга министри Туро-
тоһоолоһон бэлэтээбитин
курдуң, үбүлээһин быһы-
ылаа мээр объекттарга
эрэ бариллар. Ошон бары
объектарга хаттаан регио-
трация барар буолла. Бир-
ортүнүн оройуонна ба-
раадк суох. Сорох туту-
ла турар объектарбыты-
гар өнөөдөр быраймактар
суох буолан биэрэр. Отто
ирдэбил чалтаатан иһэр.
Аны бары тутууларга
кытаанах экологическа
экспертиза быһыллар
буолуо. Бу уруккутта

турар көрдөбүл тутуул-
дубакка калбига охсуулаа
буудла, бары тутуулар
тохтотулунулар. Аял
комиссия экологичеснай
экспертизаны бийыл үзбө
кинрэхтээх тутууларга
эмнэ ыгыга. Көпүлө-
батынне тутуу тохтотул-
дарылар тинээр.

Сүрийн төрдүгөөн тунхаг-
ралыга 20 объект, ол ишгэр
10 сага объект клирдэ.
Хыталаннаха, Мугудайга,
Эрхлик Эрхетийн аатынан
совхозка бааһынаа онго-
рогдо дуосабардастыбт.
Администрациялары кыт-
та дуосабардаһан дуоме-
диоративнай этэрээттар
байһыл 1400 гектар сүрийн
тулгалан онгоуохтара.

Түмүнтээн этэххэ, бастаан сагалымар дьонго ыарахаттар, быһаарылланын өрүттөр суох буолбатахтар. Туох-ханнын иһинэ, үбүлэһин ылааччылар. Иккиһинэн, надр болпур уоһа баар. Ол бэйэ иһинэҕэ быһаарыллыан сөп. Биримэҕэ маада. Улаахха-буг.

Министерства печати и массовой информации Республики Саха, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 96-99г